

ZWIĄZEK HARCERSTWA POLSKIEGO
KOMENDA CHORAĞWI W BIAŁEJ PODLASKIEJ

SZARE SZEREGI PODLASIA
(1939-1944)

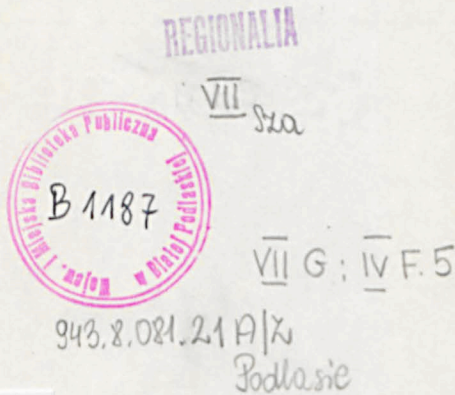
BIAŁA PODLASKA – WRZESIEŃ 1987

„SZARE SZEREGI” PODLASIA
(1939–1944)

ZESPÓŁ REDAKCYJNY: Mieczysław Maciejczyk (przewodniczący), Henryka Król i Stanisław Kałuża (zastępcy przewodniczącego), Bronisław Czyżyk, Ewa Gębala, Waław Kononow, Augustyn Kuszneruk, Helena Markowska, Barbara Siwek, Jerzy Sroka, Kazimierz Waszczuk (członkowie)

Redakcja i opracowanie tekstu: Jerzy Sroka

Redaktor techniczny: Bolesław Ługowski

Miejska Biblioteka Publiczna
Biała Podlaska

Fotografie ze zbiorów Komisji Historycznej Białkopodlaskiej Chorągwi Związku Harcerstwa Polskiego.

Pierwsze konspiracyjne grupy harcerzy powstały na Podlasiu przy końcu 1939 roku i miały charakter organizacji kadrowej. Skupiały bowiem dość ścisły i ograniczony liczbowo krąg starszyzny harcerskiej z okresu międzywojennego i objęły jedynie członków dawnych komend hufców i drużynowych. I dopiero ta kadra harcerskiej konspiracji, po przyjęciu właściwych form struktury organizacyjnej oraz zasad działania w warunkach niemieckiej okupacji, podjęła zadania zmierzające do rozwoju swych szeregów.

Tak było w tym pierwszym, początkowym okresie tworzenia się Szarych Szeregów nie tylko na Podlasiu, ale w całym okupowanym przez wroga kraju. Tak było również w Białej Podlaskiej, Radzynie Podlaskim, Łukowie, Siedlcach i Włodawie. Nie oznaczało to jednak, że podlaska młodzież – harcerska i zuchowa oraz ze szkolnych hufców Przystosowania Wojskowego nie podejmowała żadnych działań w kierunku tworzenia i organizowania własnych konspiracyjnych kręgów w różnych środowiskach, w gronie przyjaciół i kolegów ze szkolnej ławy, z drużyn harcerskich i gromad zuchowych.

Wielu młodych, wówczas kilkunastoletnich chłopców i dziewcząt, miało już za sobą wspólne działanie w okresie walk wrześniowych 1939 roku w ramach pełnionej służby pomocniczej w Pogotowiu Wojennym Harcerzy i Harcererek. Pogotowia te były realizacją przygotowanego przed wybuchem II wojny światowej programu i struktury organizacyjnej Związku Harcerstwa Polskiego na czas trwania wojny. Ponadto tworzeniu się różnorodnych grup i kręgów młodzieży sprzyjała nie tylko atmosfera działalności konspiracyjnej, panująca w wielu podlaskich rodzinach, ale przede wszystkim ofiarność i patriotyzm młodzieży i chęć służenia swej ojczyźnie, będącej w jarzmie niemieckiego najeźdźcy i okupanta.

W połowie listopada 1939 roku niemieckie władze okupacyjne zabroniły prowadzenia nauki w szkołach średnich, zajmując budynki szkolne na potrzeby wojska, policji i żandarmerii. Budynek Państwowego Gimnazjum i Liceum Męskiego im. J. I. Kraszewskiego w Białej Podlaskiej został zajęty na koszar

policji (Schutzpolizei) a budynek Państwowego Gimnazjum i Liceum Żeńskiego im. E. Plater przy ul. G. Narutowicza przeznaczono na szpital wojskowy (Reserve Kriegslazaret). Zamknięto również Liceum Pedagogiczne i Gimnazjum Ogólnokształcące w Leśnej Podlaskiej oraz szkoły średnie w Radzynie Podlaskim, Łukowie i Siedlcach.

Dorośli szukali pracy i zarobku, by zapewnić utrzymanie swym rodzinom. Młodzież przez pewien czas była bezczynna. Był to dość krótki okres okupacyjnego życia, bowiem w początkach 1940 roku okupant wprowadził przymus pracy młodzieży w wieku od 16 lat. Rozpoczęło się wywożenie młodzieży na przymusowe roboty do Niemiec, zaczęły się tzw. „łapanki”. Grupy starszej młodzieży gimnazjalnej, pracującej organizowały się pod kierunkiem swych wychowawców i pedagogów w komplety tajnego nauczania, wciągały się w działalność konspiracyjną.

Na podstawie relacji i wspomnień m.in. Stanisława Duńskiego, Bronisława Czyżyka, Hieronima Dryżałowskiego, Mieczysława Chmielewskiego i Kazimierza Waszczuka udało się ustalić, że na początku 1940 roku w Białej Podlaskiej istniała i działała (jako organizacja kadrowa) grupa starszoharcerska, tworząca konspiracyjną komendę hufca „Szarych Szeregów”. Skład tej grupy był następujący: Stanisław Duński ps. „Stańczyk”, harcmistrz – komendant hufca, Jan Ostrowski ps. „Ryś” – podharcmistrz – zastępca komendanta hufca do spraw organizacyjno-szkoleniowych oraz Romuald Lityński ps. „Romek”, harcmistrz, Tadeusz Ratajewicz ps. „Mały”, harcerz orli, Czesław Makaruk ps. „Gruda” – podharcmistrz i Kazimierz Waszczuk ps. „Wilk” – harcerz orli. W grupie instruktorów i organizatorów konspiracyjnych piątek harcerskich w tej początkowej fazie organizacyjnej byli: Bronisław Czyżyk ps. „Podlasiak” (Serpelice), Henryk Mozgawa ps. „Gawa” (Derło nad Bugiem), Mieczysław Chmielewski ps. „Leśny” (Konstantynów), Jerzy Wyroślak ps. „Mors” (Janów Podlaski), Mieczysław Zabrodzki ps. „Zbik” i Hieronim Dryżałowski ps. „Mirek” (Terespól nad Bugiem), Waclaw Jankowski ps. „Szary” (Rokitno), Waclaw Połožynski ps. „Staszek” (Leśna Podlaska), Mieczysław Lewczuk (Swory) oraz Jerzy Kwarciać, Bronisław Hryciuk, Mieczysław Doroszuk, Władysław Grabowski i Marian Kierczuk (Biała Podlaska). Stan liczbowy tego kręgu starszoharcerskiego, działającego w powiecie Biała Podlaska wynosił około 30 osób. Zajmowano się głównie kolportażem prasy konspiracyjnej i działalnością szkoleniową w zakresie łączności, wywiadu i dywersji. Działano w powiązaniu z powiatową komendą Związku Walki Zbrojnej i Tajną Organizacją Na-

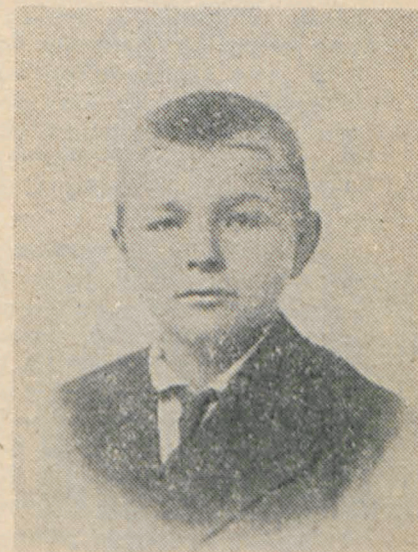
Stefan Michał Lisowski z Radzyna Podlaskiego — rostrzelany przez Niemców 5 lipca 1940 r. w lesie Sitna.

Jan Ostrowski ps. „Ryś” — organizator konspiracyjnego harcerstwa zamordowany w Oświęcimiu.

Dymitr Tymoszuk, nauczyciel z Białej Podlaskiej, dowódca plutonów młodzieżowych AK — rozstrzelany 12 maja 1944 r. w Puławach.

Tadeusz Sobol lat 18 rostrzelany przez Niemców w lesie Grabarka 5 lipca 1940 roku.

uczycielską. Stanisław Duński ps. „Stańczyk” wchodził w skład komendy powiatowej (obwodu) ZWZ w Białej Podlaskiej.

Grupa starszoharcerska w Radzynie Podlaskim działająca pod kierunkiem Stefana Michała Lisowskiego (co stwierdzono na podstawie relacji i wspomnień: Czesława Jaroszewicza, Krysstyny Lisowskiej i Haliny Świętek), oficera rezerwy WP i nauczyciela radzyńskich szkół średnich, po wstępnej fazie organizacyjnej, na początku 1940 roku liczyła około 20 osób. W skład tej grupy wchodził: Piotr Janczara – harcmistrz i oficer rezerwy WP Józef Kamiński, Roman Makosz i Zdzisław Maj, jako drużynowi, stojący na czele konspiracyjnych piątek harcerskich. Stefan Lisowski niezależnie od kontaktów organizacyjnych z powiatową komendą ZWZ w Radzynie Podlaskim utrzymywał również kontakty z ośrodkiem konspiracyjnym w Kąkolewnicy (powiat radzyński) m.in. z nauczycielami: Czesławem Jaroszewiczem, Józefem Puckiem, Janem Puckiem i Józefem Kominko oraz z pracownikami zarządu gminy: Stanisławem Rosińskim, Janem Chmielarskim i Antonim Chodyczko.

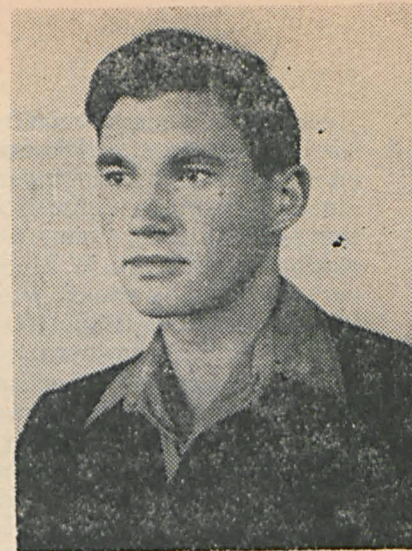
W połowie 1940 roku nastąpiły pierwsze ciosy wroga boleśnie godzące w konspiracyjną podlaską młodzież. O świcie 5-go lipca 1940 roku zbrodnicze gestapo dokonało dwu zbiorowych egzekucji wyroków śmierci na aresztowanych żołnierzach polskiego ruchu oporu, wśród nich na podlaskich harcerzach. W dniu tym rozstrzelano 30 osób. Jedna egzekucja odbyła się w lesie Grabarka, w pobliżu Białej Podlaskiej a druga w lesie Sitna, w pobliżu Radzyna Podlaskiego.

W lesie Grabarka od kul niemieckich policjantów zginęli: Helena Sobol lat 40 i jej syn Tadeusz lat 18, harcerz z Szarych Szeregów” oraz Kazimiera Macieszko lat 20 (do 1939 roku drużynowa w Białej Podlaskiej), Halina Pietruczuk lat 26, Łucja Smyk lat 25, Leokadia Osmólska lat 32 i ppor. Henryk Billi lat 25.

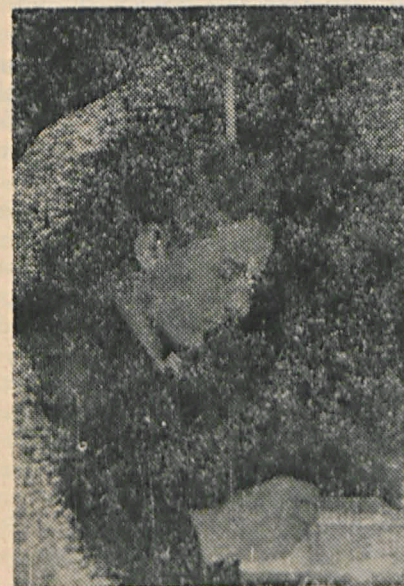
W lesie Sitna rozstrzelani zostali: Stefan Michał Lisowski lat 34, nauczyciel, oficer rezerwy WP, harcmistrz, komendant hufca Szarych Szeregów w Radzynie Podlaskim oraz harcerze – członkowie komendy hufca: Józef Kamiński lat 18, Roman Makosz lat 18, Zdzisław Maj lat 18, Ludwik Cyranek i Piotr Skubisz. Razem z nimi od salw policyjnego plutonu egzekucyjnego zginęli: por. Piotr Janczara z komendy powiatowej ZWZ w Radzynie Podlaskim oraz: chor. Feliks Kopias i st. wachm. Stanisław Strzelecki z Łukowa, Stanisław Rosiński, Jan Pucek i Jan Popławski z Kąkolewnicy, Zygmunt Pietrzyk, Marian Stouwe i Aleksander Basak (z radzyńskiego powiatu).

Ryszard Duk — rozstrzelany przez Niemców w Puławach.

Jerzy Wyroślak ps. „Mors” zamordowany na Zamku w Lublinie 17 marca 1944 roku.

Tadeusz Szymański lat 19 rozstrzelany przez Niemców w maju 1944 r. w Puławach.

Józef Jakubowski ps. „Ryś”, harcmistrz organizator Szarych Szeregów w Białej Podlaskiej.

Te tragiczne wydarzenia związane były z pierwszą falą masowych aresztowań dokonanych przez niemieckiego okupanta na Podlasiu w okresie wiosny 1940 r. (maj-czerwiec), wśród podlaskiej inteligencji. Aresztowań dokonano w Białej Podlaskiej, Leśnej Podlaskiej, Janowie Podlaskim, Łukowie, Radzyniu Podlaskim i Parczewie. W Białej Podlaskiej aresztowano grupę nauczycieli szkół średnich. Aresztowanych wywieziono do więzienia na Zamku w Lublinie a potem (przeważającą większość) do obozów koncentracyjnych.

Drugim, poważnym ciosem wymierzonym w podlaskich harcerzy były masowe aresztowania dokonane przez radzyńskie gestapo jesienią 1940 roku w Łukowie i Radzyniu Podlaskim. Wśród ponad 100 aresztowanych osób znalazła się grupa harcerzy z łukowskiego hufca Szarych Szeregów a wśród nich: ppor. Stanisław Dębski i jego brat – Tadeusz Dębski lat 18, Mirosław Cegłowski lat 18, Stefan Dzido lat 18, Witold Gołowski lat 18, Czesław Pyrko lat 20, Henryk Trochimowski i Zbigniew Wasak. Aresztowanych harcerzy wywieziono do obozu Flossenbergu i w roku 1941 razem z grupą około 50 więźniów (pochodzących z łukowskiego i radzyńskiego powiatu) rozstrzelano.

W styczniu 1941 roku gestapo aresztowało w Białej Podlaskiej Stanisława Duńskiego ps. „Stańczyk” a w kwietniu tegoż roku Jana Ostrowskiego ps. „Rys”. Podczas śledztwa w bialskim więzieniu gestapo przy ulicy Dreszera (obecnie ul. Hanki Sawickiej), „Stańczyk” i „Rys” bici i torturowani nie powiedzieli ani słowa o swej działalności w konspiracyjnym harcerstwie. Dzięki temu uniknęła aresztowania i śmierci cała, licząca około 30 osób grupa bialskich harcerzy, łącznie z członkami konspiracyjnej komendy hufca.

Aresztowania wśród grupy radzyńskich harcerzy (czerwiec 1940 r.), łukowskich harcerzy (jesień 1940 r.) oraz „Stańczyka” i „Rysia” z Białej Podlaskiej było tragicznym i poważnym ciosem zadany przez gestapo Szarym Szeregom Podlasia. Ci wszyscy, którzy uniknęli aresztowań, wywiezienia do obozów koncentracyjnych i śmierci, w większości bialscy harcerze, po pewnym czasie powrócili do przerwanej okresowo działalności konspiracyjnej, lecz już w drużynach i plutonach Związku Walki Zbrojnej – Armii Krajowej. Nie podejmowali już działalności w „Szarych Szeregach”, które wówczas należało tworzyć i organizować od nowa, w zupełnie innych warunkach. Tak przebiegała i zakończyła się pierwsza faza działalności Szarych Szeregów Podlasia, obejmująca okres od późnej jesieni 1939 roku do wiosny 1941 roku.

Odrodzenie (i to dość intensywne) konspiracyjnego harcerstwa na Podlasiu, szczególnie w Białej Podlaskiej, Międzyrzecu Podlaskim i Siedlcach, łącznie z Łukowem, nastąpiło w drugiej połowie 1941 roku. Działalność konspiracyjną podjęły wówczas roczniki młodzieży, urodzonej w latach 1922-1926 a nawet 1927. Szare Szeregi Podlasia weszły w kolejną, drugą fazę swej działalności konspiracyjnej a następnie bojowej.

We wrześniu 1939 roku, w dniu wybuchu drugiej wojny światowej, byli bardzo młodzi. Liczyli wówczas 12-17 lat. Większość z nich miała rozpocząć naukę 1 września 1939 roku, miała rozpocząć naukę w pierwszej, drugiej lub trzeciej klasie szkoły średniej czy też przygotowywać się do egzaminu maturalnego. Zнали się dobrze ze szkoły, ze wspólnych zabaw, z wycieczek i obozów harcerskich. Byli rówieśnikami, przyjaciółmi i kolegami z tej samej ulicy lub dzielnicy różnych podlaskich miast i miasteczek. Pochodzili z różnych środowisk. W roku 1941 byli już zapoznani i obcy z konspiracją, jednakże ze względu na swój młody wiek nie mogli składać konspiracyjnej przysięgi i należeć formalnie do organizacji ruchu oporu.

Część z nich w latach 1940-1941 przeżyła aresztowania i śmierć swych najbliższych w więzieniach i katowniach gestapo, w egzekucjach, w obozach koncentracyjnych. Większość z nich, mimo młodego wieku musiała pracować w różnych okupacyjnych urzędach lub przedsiębiorstwach, jako gońcy i robotnicy. Musieli pomagać w utrzymaniu rodziny. I oni to właśnie, młodzi chłopcy i dziewczęta, przy końcu 1941 roku lub na przełomie lat 1941/42, po okresach masowych aresztowań, podjęli walkę z najeźdźcą i niemieckim okupantem. Początkowo w konspiracyjnym harcerstwie a potem w grupach dywersyjno-sabotażowych i oddziałach partyzanckich.

W początkach 1941 roku niemieckie władze okupacyjne zezwoliły na zorganizowanie i prowadzenie nauki w dwuletnich szkołach zawodowych. Były to najczęściej szkoły handlowe i spółdzielcze, które miały przygotować polską młodzież do pracy w sklepach, przedsiębiorstwach handlowych, usługowych, budowlanych lub w biurach i urzędach okupacyjnej administracji niemieckiej. Jedną z takich właśnie szkół handlowych otwarto w Białej Podlaskiej, ogłaszając 10 stycznia 1941 roku zapisy do klasy pierwszej, na rok szkolny 1941/42.

Wydawać by się mogło, że ten fakt nie ma żadnego związku z działalnością konspiracyjnego harcerstwa – Szarych Szeregów w Białej Podlaskiej lub w innych miastach Podlasia, w których otwarto takie same lub inne szkoły zawodowe. Wkrótce okazało

się, że w tych właśnie szkołach lub na zorganizowanych doraźnie jednorocznych kursach szkolenia zawodowego (np. w Leśnej Podlaskiej) bardzo szybko, dzięki codziennym, bezpośrednim kontaktom zaczęły się tworzyć i działać konspiracyjne grupy podlaskiej młodzieży harcerskiej.

W Białej Podlaskiej organizatorem takiej konspiracyjnej grupy, z harcerskim rodowodem, był Jarosław Piekalkiewicz pseudonim „Andrzej” (syn warszawskiego inżyniera Włodzimierza Piekalkiewicza i bratanek prof. Jana Piekalkiewicza, działacza ruchu ludowego a w latach okupacji Delegata Rządu na Kraj – przyp. JS). Przyjechał do Białej Podlaskiej, do rodziny przy końcu 1940 roku. Miał wówczas 16 lat. Razem ze swym kuzynem, Stanisławem Cybulskim ps. „Karol”, członkiem ZWZ zorganizował wśród młodzieży szkoły handlowej konspiracyjną grupę, która już w końcu 1941 roku, działając na zasadzie, najpierw trójek a potem piątek, liczyła już ponad 30 osób.

W pierwszym okresie organizowania się tej grupy, która nie posiadała żadnej nazwy i działała samodzielnie, kierowniczą piątkę stanowili: Jarosław Piekalkiewicz ps. „Andrzej” – dowódca grupy, Stanisław Cybulski ps. „Karol” – zastępca dowódcy oraz pośrednik w luźnych kontaktach z ZWZ, Jan Sciuba ps. „Jean”, Włodzimierz Kowalski ps. „Józef” i Tadeusz Tuz. W połowie 1942 roku, po przeszkoleniu kadry instruktorskiej i po złożeniu przez nią przysięgi konspiracyjnej Armii Krajowej, nastąpił drugi, zasadniczy okres organizacyjny tej grupy konspiracyjnego harcerstwa, powiązanej z Komendą Obwodu Armii Krajowej w Białej Podlaskiej.

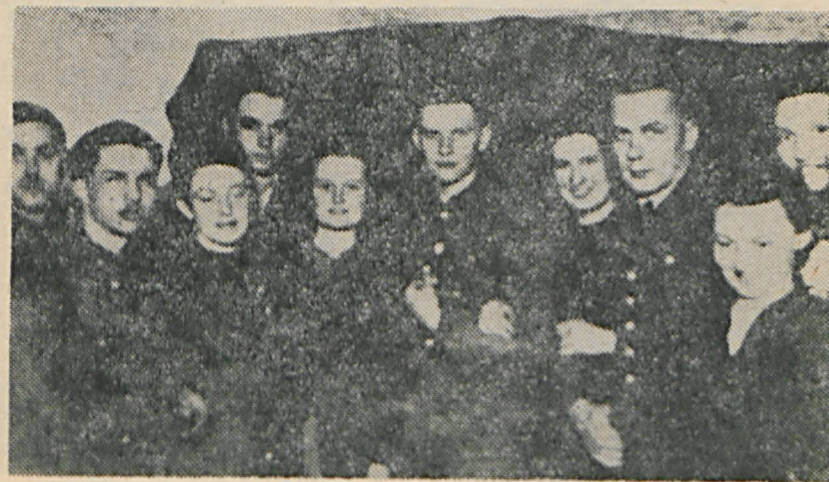
Z całości grupy wyłoniono kadrę kierowniczą w składzie: Jarosław Piekalkiewicz ps. „Andrzej” (dowódca grupy), Jan Sciuba ps. „Jean” (zastępca) oraz drużynowi-sekcyjni: Jerzy Borowicz, Wiesław Broda, Jan Caruk, Ryszard Duk, Bolesław Józkwiać, Jerzy Kwoka, Tadeusz Michałak, Tadeusz Szymański, Włodzimierz Kowalski i Tadeusz Tuz. Stanisław Cybulski ps. „Karol” pełnił z ramienia AK funkcję instruktora-szkoleniowca w zakresie służby łączności. Okres roku 1942 i częściowo 1943 r. był etapem wstępnym, poprzedzającym przejście starszych wiekiem członków tej grupy podlaskiej młodzieży (zwanych umownie „Szarymi Szeregami”, ponieważ większość członków tej grupy należała w okresie międzywojennym do Związku Harcerstwa Polskiego – przyp. JS) do składów plutonów AK, różnych służb, przeważnie łączności, wywiadu i dywersji.

Mniej więcej w tym samym okresie (rok 1941) w powiecie i mieście Biała Podlaska działała inna grupa podlaskiej mło-

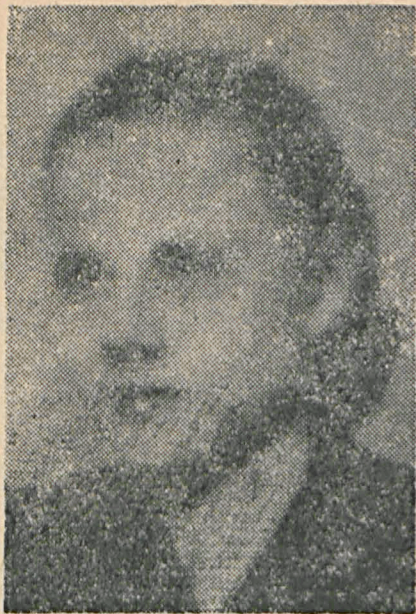

Franciszek Bobruk ps. „Konrad” —
zamordowany przez Niemców
17 marca 1944 r. na Zamku w Lu-
blinie.

Jan Caruk — lat 19 rozstrzelany
przez Niemców w Puławach.

Grupa podlaskiej młodzieży z oddziału partyzanckiego AK — Wielkanoc
1944 roku.

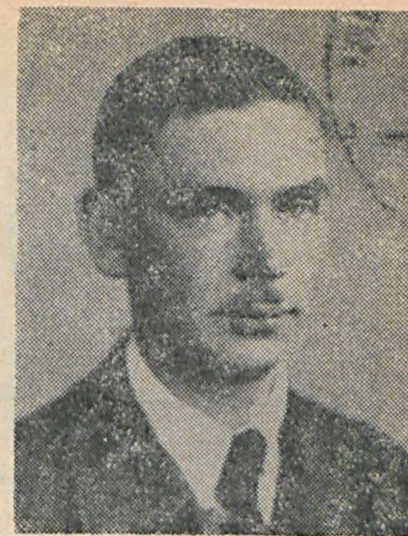
Tadeusz Tuz — lat 18 rozstrzelany przez Niemców w Puławach.

Wiesław Broda - rozstrzelany przez Niemców w Puławach, maj 1944 r.

Tadeusz Strzałkowski ps. „Gustaw”

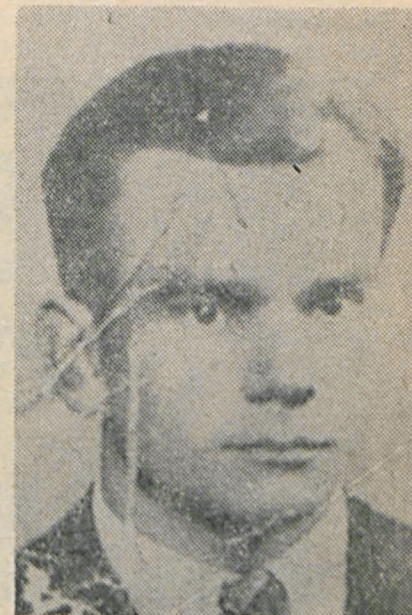
Kazimierz Waszczuk ps. „Wilk”

Sekcyjni z plutonów młodzieżowych AK (wiosna 1943 r.)

Stanisław Szerszenowicz ps. „Szreniawa”

Jan Sosnowski — rozstrzelany przez Niemców w lesie Grabarka 10 czerwca 1944 roku.

Maria Bechta ps. „Grażyna” — zastępowca harcerek w Białej Podlaskiej (wiosna 1944 r.).

Jarosław Piekalkiewicz pseudonim „Andrzej” organizator Szarych Szezegów w Białej Podlaskiej, uczestnik Powstania Warszawskiego.

Zbiorowa mogiła radzyńskich harcerzy, rozstrzelanych przez Niemców w lesie Sitna.

dzieży, wywodząca się także z kręgu harcerskiego. Organizatorami tej grupy byli: Stefan Kardasiewicz ps. „Stefan Gorzki”, Zygmunt Nowachowicz i Arkadiusz Sobieszczański. Wkrótce do grupy tej (po aresztowaniu Stanisława Duńskiego ps. „Stańczyk”) przyłączył się Jerzy Wyroślak ps. „Mors”, pociągając za sobą członków swej konspiracyjnej drużyny harcerskiej z Janowa Podlaskiego i kilku kolegów z Białej Podlaskiej. Grupa ta liczyła w 1943 roku około 20-30 osób, w wieku od 18 do 22 lat, podlegała organizacyjnie Konfederacji Narodu (KN). Kierownictwo grupy stanowili: Stefan Kardasiewicz, Zygmunt Nowachowicz i Jerzy Wyroślak. Należała do niej młodzież z Białej Podlaskiej, Janowa Podlaskiego, Leśnej Podlaskiej, Konstantynowa i Rokitna. O grupie tej wspominam dlatego, że byli w niej harcerze ze szkolnej drużyny „Wodniaków” istniejącej w okresie międzywojennym przy Państwowym Gimnazjum i Liceum Męskim im. J. I. Kraszewskiego w Białej Podlaskiej. W drużynie tej byli m.in. Jerzy Wyroślak, Robert Bluczyński, Franciszek Bobruk, Tadeusz Strzałkowski. W latach okupacji byli oni w Konfederacji Narodu.

W działalności konspiracyjnej, a potem bojowej, podlaskiej młodzieży uczestniczyły również dziewczęta. Podlaskie harcerki rozpoczęły swą walkę z niemieckim najeźdźcą i okupantem już w tragicznych i trudnych dniach września 1939 roku w czasie barbarzyńskich nalotów bombowych niemieckiego lotnictwa na bezbronne miasta: Białą Podlaskę, Międzyrzec, Łuków, Radzyń Podlaski i Siedlce. Pełniły wówczas dyżury, dzienne i nocne, przy centralkach telefonicznych, w szpitalach i punktach opatrunkowych. Zaopatrywały rannych polskich żołnierzy w żywność, przynoszoną z rodzinnych domów. Do pomocy lekarzom i pielęgniarkom spieszyły w dniach września 1939 roku nie tylko starsze harcerki, ale również, w miarę swych sił i możliwości, także bardzo młode dziewczęta. W Radzynie Podlaskiej, w miejscowym szpitalu zaangażowana była cała drużyna radzyńskich harcerek w wieku od 10 do 16 lat. Wykonywały one różne prace pomocnicze z poświęceniem i bardzo ofiarnie. Ich postawa oraz pomoc niesiona rannym i chorym w pełni zasługują na uznanie i pochwałę.

Harcerki z podlaskich drużyn, najczęściej w wieku od 15 do 18 lat, już przy końcu 1939 roku oraz w początkach 1940 roku nawiązały kontakty i współpracę ze Związkiem Walki Zbrojnej. Wprawdzie na przełomie lat 1939/40 istniały już kontakty i powiązania harcerzy i harcerek z tak zwanego „kręgu starszoharcerskiego” z ZWZ, to jednak na Podlasiu (podobnie jak w in-

nych regionach okupowanego przez wroga kraju) działalność konspiracyjna a potem bojowa zastępów, drużyn i hufców harcerskich: męskich i żeńskich toczyła się różnymi i odmiennymi drogami. Zespoły żeńskie Szarych Szeregów prowadziły swą działalność odrębnie i nie były podporządkowane jednemu wspólnemu kierownictwu tj. Głównej Kwaterze Harcerzy. Podając ten fakt, Stanisław Broniewski ps. „Orsza” tak pisze w swych wspomnieniach („Całym życiem” – Warszawa 1983 r.): „...Byłyście wśród tych szarych szeregów najbardziej szare...”

W grupie kobiet z Białej Podlaskiej, związanych w różny sposób z harcerstwem okresu międzywojennego w szeregach konspiracji bardzo aktywne były m.in. Wanda Madlerowa (dyrektorka Państwowego Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego im. Emilii Plater, w latach 1940-1945 więziona w Ravensbruck), Stanisława Olszewska ps. „Karmen”, Jadwiga Krzowska ps. „Kama”, Helena Markowska ps. „Zuch”, Helena Chmielewska i Maria Grabowska (obie więzione na Zamku w Lublinie a potem w Ravensbruck), Jadwiga Ramlau ps. „Farrida”, Wanda Kowalewska ps. „Biała Pani”, Ada Skulska ps. „Celina”, Stefania Potocka, Wacława Karneli ps. „Aniela”, Maria Bratkowska i Aniela Walewska. W połowie 1940 roku w szeregach konspiracji (ZWZ) były harcerki z drużyn szkolnych okresu międzywojennego, uczestniczki Pogotowia Wojennego Harcerzek z września 1939 roku, a wśród nich: Aniela Walewska (komendantka hufca żeńskiego), Izabela Gruszecka, Maria Cajgner, Leokadia Kubiak, Maria Biernacka, Maria Bechta, Kazimiera Macieszko, Bronisława Jermaszkiwicz, Alina Maziejuk, Halina Wojtczuk, Alina Wiśniewska, Mieczysława Wiśniewska, Maria Wulw i inne.

W okresie lat 1940-1941 w szeregach Związku Walki Zbrojnej w Międzyrzeczu Podlaskim i Radzynie Podlaskim działała grupa kobiet, licząca około 80 osób, a wśród nich harcerki z miejscowych zastępów i drużyn m.in. Helena Hegier, Jadwiga Dzido, Czesława Bernard, Halina Korniak, Irena Matuszewska, Barbara Pytlewska, Jadwiga Skubisz, Łucja Kamińska, Apolonia Siudaj i Halina Waszczuk. Masowe aresztowania dokonane przez gestapo wiosną 1941 roku w powiatach: bialskim, radzyńskim i łukowskim nie ominęły tej właśnie grupy kobiet. Więzione na Zamku w Lublinie, w dniu 21 września 1941 roku specjalnym transportem liczącym około 500 kobiet zostały one wywiezione do obozu koncentracyjnego w Ravensbruck. Irena Matuszewska lat 21 i Czesława Bernard lat 19 zginęły w listopadzie 1942 roku w Oświęcimiu.

Szare Szeregi na Podlasiu nie miały w zasadzie wyodrębno-

nych grup i oddziałów bojowych (dywersyjnych) na wzór warszawskich batalionów harcerskich, jak np. „Zośka”, „Parasol” czy „Wigry”. Nie pozwalały na to warunki organizacyjne oraz stany liczebne grup harcerskich i formy działalności zbrojnej w zakresie sabotażu, dywersji i walk partyzanckich. Jednakże już w połowie 1943 roku, po podporządkowaniu całej grupy młodzieżowej (zorganizowanej i prowadzonej przez Jarosława Piekalkiewicza ps. „Andrzej” oraz częściowo grupy młodzieży kierowanej przez Stefana Kardasiewicza ps. „Stefan Gorzki”) komendzie obwodu AK w Białej Podlaskiej – utworzono sekcje i plutony młodzieżowe AK. Dowództwo nad całością tej konspiracyjnej formacji powierzono Dymitrowi Tymoszkowi ps. „Michał II”, nauczycielowi, oficerowi rezerwy Wojska Polskiego. Podlegała mu grupa młodzieży, licząca około 80 osób, podzielona na służby: łączności, wywiadu i dywersji. Służby te wykonywały różnego rodzaju zadania wyznaczone przez komendę obwodu za pośrednictwem „Michała II”. Sekcją łączności kierował Włodzimierz Kowalski ps. „Józef” a sekcją wywiadu – Jerzy Wyroślak ps. „Mors”. Również w połowie 1943 roku istniał i działał w Międzyrzeczu Podlaskim pluton młodzieżowy AK pod dowództwem Adama Kosteckiego ps. „Orzeł”. Jego zastępcą był Wojciech Szczeciński ps. „Szczecina”. Podobnie było w Radzynie Podlaskim, Łukowie i Siedlcach.

W zależności od potrzeb por. Dymitr Tymoszuk ps. „Michał II” kierował ze swej grupy do bojówek rejonowych a potem do oddziału dywersyjnego, dowodzonego przez por. Czesława Rosińskiego ps. „Kozioł” żołnierzy wśród których znaleźli się m.in. Janusz Tuge ps. „Przebój”, Jerzy Kwoka ps. „Lech”, Tadeusz Strzałkowski ps. „Gustaw”. Do bojówki rejonu VIII (Biała Podlaska) skierowani zostali m.in. Józef Spryszyński, Edward Pałka i Jan Stafijowski.

Wielu podlaskich harcerzy, których z różnych przyczyn nie objęły Szare Szeregi (a więc grupy Piekalkiewicza i Kardasiewicza) w okresie lat 1943-1944 znalazło się w oddziałach Armii Krajowej i Batalionów Chłopskich, zasilając początkowo bojówki rejonowe, oddziały specjalne a potem oddziały partyzanckie Podlasia. Młodzi rwali się do bezpośredniej walki z Niemcami. Nie chcieli zająć w rodzaju służby łącznikowej, wywiadowczej, szkolenia oraz konserwacji broni i amunicji. Chcieli z bronią w ręku iść na wroga a nie używać tej broni, jako osobistej ochrony przy wykonywaniu różnych akcji dywersyjno-sabotażowych. Wiosną 1944 roku podlaska młodzież licznie zasiłała szeregi partyzanckich oddziałów ze zgupowania 34 i 35 pułku piechoty Armii

Krajowej pod dowództwem „Zenona”, „Lecha”, „Ostoi” i „Mitera”.

Zanim to nastąpiło wróg, niemiecki okupant, zadał kolejny bolesny cios podlaskiej młodzieży. W okresie od października 1943 roku do 6 stycznia 1944 roku gestapo dokonało licznych aresztowań wśród żołnierzy z plutonów młodzieżowych AK. w połowie października 1943 roku aresztowani zostali dwaj bracia: Jan i Wiesław Sciubowie. Wkrótce bo 7 listopada 1943 roku w więziennych celach gestapo przy ulicy Dreszera 17 w Białej Podlaskiej znaleźli się Jerzy Wyroślak ps. „Mors”, Franciszek Bobruk ps. „Konrad”, Franciszek Baranowski, Zdzisław Czudowski, Robert Bluczyński (z Białej Podlaskiej) oraz Leonard Gruć-Gruca, Mikołaj Motyl i Jan Szmejda (z Janowa Podlaskiego). Po biciu i torturach w więzieniu w Białej Podlaskiej grupa ta została przewieziona do więzienia na Zamku w Lublinie i tam 17 marca 1944 roku wszyscy członkowie tej grupy zostali rozstrzelani.

W niedługim czasie po tych aresztowaniach, w nocy z 5 na 6 stycznia 1944 roku gestapo aresztowało w Białej Podlaskiej dowódcę grupy młodzieżowej AK oraz sekcyjnych z tej grupy. Aresztowani wówczas zostali: Dymitr Tymoszek ps. „Michał II” oraz sekcjni: Jerzy Borowicz, Wiesław Broda, Jan Caruk, Ryszard Duk, Józef Carzyński, Bolesław Józkiwiak, Czesław Jurek, Włodzimierz Kowalski, Tadeusz Michalak, Felicjan Stankowski, Tadeusz Szymanński, Ryszard Jankowski i Tadeusz Tuz. Aresztowania uniknął Jarosław Piekalkiewicz ps. „Andrzej” i Stanisław Cybulski ps. „Karol”, którzy w sierpniu 1943 roku przebywali już w Warszawie i tam działali w szeregach konspiracji.

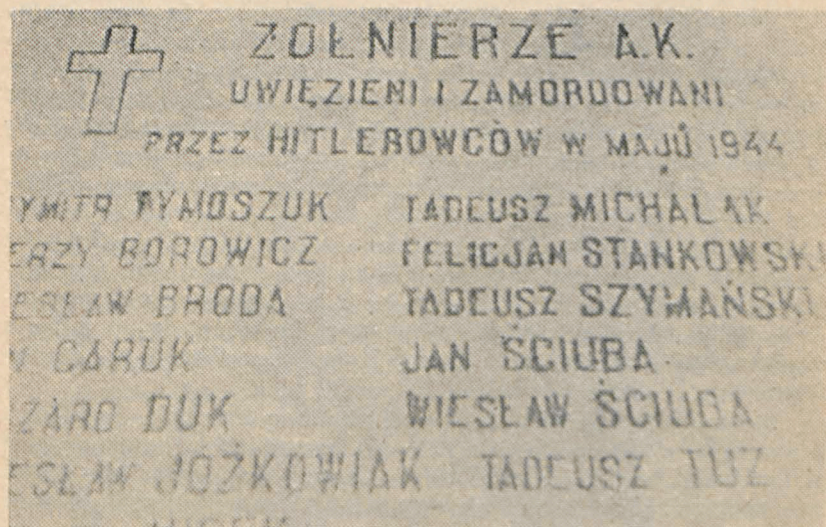
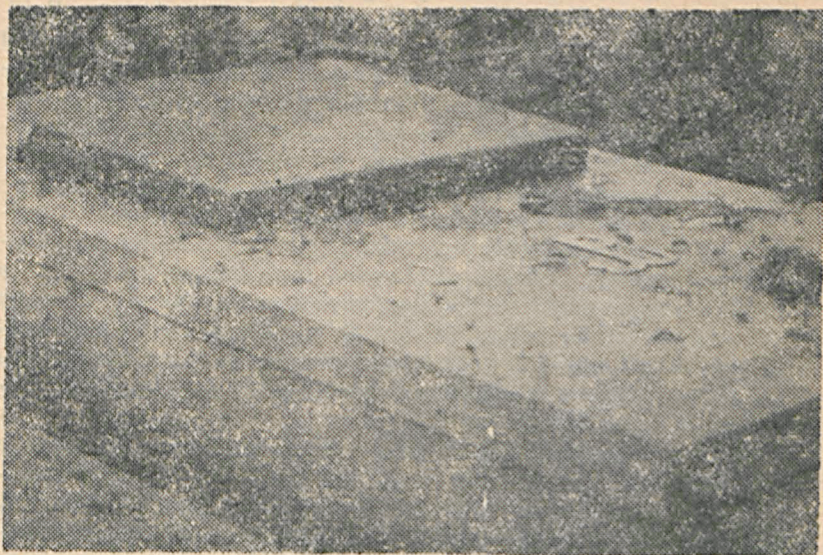
Po kilku tygodniach śledztwa, polegającego na biciu i torturach całą grupę aresztowanej młodzieży razem z jej dowódcą wywieziono do więzienia na Zamku w Lublinie. Tam policyjny sąd doraźny wymierzył wszystkim karę śmierci. Wyroki śmierci wykonano 12 maja 1944 roku w publicznej egzekucji w Puławach. Informowały o tym obwieszczenia niemieckiej policji, podpisane przez dowódcę policji bezpieczeństwa i SD na okręg lubelski, zawierające imiona i nazwiska rozstrzelanych. Przy każdym nazwisku podano lakoniczną notatkę: „za przynależność do zabronionych organizacji – członek AK”. Symboliczny, wspólny grób podlaskich harcerzy (z kotwicą Polski Walczącej i krzyżem harcerskim) z ich imionami i nazwiskami znajduje się na cmentarzu w Białej Podlaskiej.

W początkach września 1943 roku, w okresie odchodzenia starszej wiekiem młodzieży z konspiracyjnego harcerstwa do sekcji

i plutonów AK nastąpił trzeci, jak gdyby etap, działalności Szarych Szeregów w Białej Podlaskiej. Józef Jakubowski ps. „Ryś” harcmistrz i jednocześnie oficer wywiadu i łączności Rejonu VIII AK (Biała Podlaska) przystąpił do organizowania nowej konspiracyjnej drużyny harcerskiej z chłopców w wieku 14-15 lat z przydziałem do służby łączności. W wyniku tej działalności organizacyjnej przy końcu 1943 roku istniały już dwa pięcioosobowe zastępy, prowadzone przez Zygmunta Markowskiego ps. „Kurza-wa” i Jerzego Srokę ps. „Wicz”. Istańiał również dobrze zorganizowany zastęp harcerek prowadzony przez Marię Bechta pseudonim „Myszka”, „Grażyna”. Tworzył się również trzeci zastęp organizowany przez Ryszarda Sworowskiego ps. „Strus”. Zastępy te wiosną 1944 roku pełniły już na terenie Białej Podlaskiej służbę łącznikową i wywiadowczą biorąc m.in. udział w głośnej akcji „Kośba” (jako łącznicy alarmowi), polegającej na likwidacji konfidentów policji i żandarmerii.

W drugiej połowie lipca 1944 roku oddziały partyzanckie Armii Krajowej, zgrupowane w OP-34 pp i OP-35 pp (odtworzone w ramach akcji „Burza” 9 Podlaską Dywizję Piechoty AK) liczyły łącznie około tysiąca dość dobrze uzbrojonych i wyszkolonych partyzantów. W oddziałach tego zgrupowania znalazła się młodzież podlaska w wieku od 17 do 24 lat, skierowana do walki zbrojnej z plutonów młodzieżowych Szarych Szeregów, z konspiracyjnych szkół podchorążych i podoficerskich. Większość tej młodzieży miała już za sobą udział w kilku przynajmniej akcjach sabotażowych i dywersyjnych. I nie będzie przesady w stwierdzeniu, że młodzież ta stanowiła blisko 80% ogólnej liczby partyzantów nie tylko w oddziałach Armii Krajowej, ale również w oddziałach Gwardii i Armii Ludowej, Batalionów Chłopskich, walczących z hitlerowskim najeźdźcą i okupantem na Podlasiu. W tym szkicu-zarysie historii działalności Szarych Szeregów na Podlasiu nie sposób przedstawić chociażby kilka ważniejszych akcji zbrojnych, w których brała harcerska młodzież, dlatego też pominięto te opisy, dając jedynie ogólny obraz działalności konspiracyjnej harcerstwa na Podlasiu w latach 1939-1944.

Udział polskiej młodzieży w walce z niemieckim najeźdźcą i okupantem w latach 1939-1945 na wszystkich frontach drugiej wojny światowej, a szczególnie w Szarych Szeregach i w partyzanckich oddziałach różnych organizacji konspiracyjnych, wbrew sugestiom i stwierdzeniom lansowanym swego czasu przez niektórych publicystów i pisarzy, nie był ani „romantycznym porywem”, ani „wielką przygodą”. Był dla tej młodzieży twardą, bez-

Symboliczna — zbiorowa mogiła podlaskich harcerzy rozstrzelanych 12 maja 1944 roku w Puławach (cmentarz w Białej Podlaskiej).

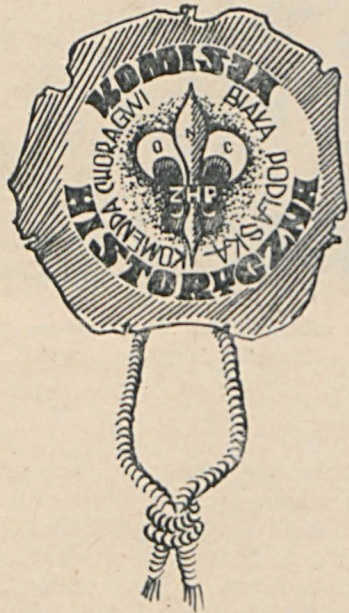

Młodzi partyzanci z oddziału AK dowodzonego przez kpt. Stanisława Chmielarskiego ps. „Lech”.

względni niejednokrotnie okrutną, najczęściej jednak dramatyczną i tragiczną szkołą życia. Był po prostu wojennym losem walczących o wolność i niepodległość Polaków.

Młodzi polska z Szarych Szeregów, z Armii Krajowej, z Gwardii i Armii Ludowej, z Batalionów Chłopskich walczyła z wrogiem z bronią w rękę i bez broni. Walczyła i ginęła w hitlerowskich więzieniach i obozach koncentracyjnych. Ginęła również podczas różnych łapanek, obław i pacyfikacji miast i wsi w okupowanym przez wroga kraju. Zmuszana była do niewolniczej pracy na roli i w fabrykach przemysłu zbrojeniowego niemieckiej III Rzeszy. Wielu chłopców i wiele dziewcząt, często kilku lub kilkunastoletnich dzieci, padło od kul zbrodniarzy w mundurach policji i żandarmerii, w mundurach SS i Wehrmachtu — tylko dlatego, że byli Polakami. Zachowajmy w pamięci ich męczeństwo i walkę, ich poświęcenie i ofiarność, ich odwagę i bohaterstwo.

WBP Biała Podl.
REGIONALIA

VII

Stare Szeregi

na Podlasiu